

Den sanna kristendomen

Varifrån kommer allt det, som kallas väckelse? Vilka redskap har Guds Ande använt? För Sveriges och Finlands del började det en het sommardag vid Poltava i Ukraina år 1709. Under tio års krig hade den svenska armén segrat överallt. Självkänslan var stor. Men denna dag gick allt fel. Slaget gick förlorat, tusentals man stupade och sårades. Några dagar senare gav armén upp och fördes i fångenskap till Sibirien. Där började tre officerare tillsammans läsa Johann Arndts *Sanna kristendom*. Det blev början till en väckelse bland fångarna. Redan i slaget hade den högste svenske ämbetsmannen, Carl Piper, blivit fången. Han kom i svårt fängelse på Nöteborg i Ingermanland. Där började han översätta Arndts bok. Piper dog i fängelset, men hans papper kom hem och änkan lät fullborda och trycka boken. Så blev Arndts *Sanna kristendom* en folkbok. Sedan dess har den tryckts om så många gånger att detta troligen är den bok, som fått störst upplaga på svenska, näst efter Bibeln. Bokförlaget Artos i Skellefteå har en nutida utgåva.

Vad är det då för en bok? Johann Arndt (1555-1621) var en tysk präst, som var oroad av det sociala och moraliska sönderfallet i Tyskland. Ändå kallade sig de flesta kristna, t.o.m. renläriga kristna. Varför levde man då så själviskt? Arndt började läsa de medeltida mystikerna, bl.a. Thomas à Kempis och Johannes Tauler. Där fann han en väg fram. Våra liv förändras nämligen till det bättre genom att vi får ett personligt möte med Gud. Detta möte med Gud i vårt inre gör Guds helighet och nåd till en överväldigande verklighet för oss. Så förvandlas våra liv genom att Gud börjar göra allt gott i oss och genom oss.

Det var ett nytt sätt att tala på den tiden. Man hade talat och skrivit så mycket om det som är utanför oss i tron, om Bibeln, sakramenten, korset. Arndt insåg att allt detta, som är utom oss, behöver komma in i oss, bli en verklighet i oss. Det är riktigt att höra och läsa om Kristi liv, och just detta liv vill komma in i oss, bli till ett med oss. Men det går inte om vi är självpupptagna och högmodiga. Därför måste det en omvändelse till, en omvärdering och omprioritering av vad som är av värde i tillvaron. Det var detta, som talade till de fångna soldaterna i Sibirien. De hade gått från seger till seger. De var vana vid att alltid vara bäst. Nu va de inte bäst längre. Nog hade de haft med sig Bibeln och sakramenten i sitt fälttåg, nog hade de sett sig som kristna. Men nu, när de inte var bäst längre, märkte de att deras stora självkänsla hade blockerat för Kristi liv att komma in i deras hjärtan. De insåg att det var därför de hade haft så mycket inbördes konflikter och gjort så mycket, som de ångrade.

I Sverige och Finland tryckte kriget tungt på alla människor. Genom den ryska biologiska krigsföringen kom pesten in. Det blev missväxt. Men i Tyskland fanns många varmhjärtade kristna – pietister – som tänkte på fångarna i Sibirien och sände pengar och böcker till dem. Så fick de fångna karolinerna också uppleva hur helt främmande människors kärlek blivit väckt. Just bland pietisterna var Arndts böcker om den sanna kristendomen mycket lästa. Han blev en andlig farfar för denna väckelse.

Vad kan det ha varit som talade till fångarna i Arndts bok? Kanske detta: "Vill du veta om du älskar Gud, så ge akt på, om du fördrar allt lidande, all bedrövelse och allt elände med tålmod och tar det ifrån Gud utan att visa otålighet i ord, åtbörder eller gärningar." Eller detta: "Alltså är vår själ salig på ett helt annat sätt, när vi överlåter oss åt Gud och låter honom verka i oss, än när vi verkar vårt eget verk..." Eller också: "... emedan Kristi gåvor är eviga, oövervinneliga, ja, allsmåktiga, så övervinner, uppslukar och utplånar de alla våra synder och döden." Arndt talar inte bara till krigsfångar i Sibirien. Han har också något viktigt att säga till oss.

Christian Braw

Martin Luther – Kristus över allt

Martin Luthers namn har fästs vid kyrkor och samfund över hela världen. Själv tyckte han inte om det. Han sade: ”Det är djävulen, som har ingett er att kalla er lutheraner.” Själv var han ytterst återhållsam också med ordet ”reformation”. Men däremot kan man säga, att det knappast finns någon i hela den kristna teologins historia, som så intensivt förkunnat Kristus som Martin Luther. Det sker med en glädje, hänförelse och tillit, som saknar motstycke.

Ändå levde han i en tid, när tron på Kristus var hotad från många håll. Hans livstid (1483-1546) infaller under en tid, när det turkiska imperiet hotade att krossa det kristna Europa, som var djupt splittrat. Kyrkan befann sig i förfall. Teologin hade på många områden blivit en fånge hos den samtida filosofin. Samtidigt gjorde den nya kommersialismen att många fastnade i materialism, och de kulturradikala hängav sig åt öppen hedendom.

Mitt i allt detta blev Martin Luther den kristna glädjens store förkunnare. Man skall inte överdriva hans betydelse i samtiden. Den gången betydde andra mer, främst Philip Melancthon. Snart råkade Luthers skrifter i glömska. Det som överlevde och fostrade hela nationer var hans katekes och hans psalmer. De var egentligen inte hans. Katekesen är en bearbetning av medeltida förebilder, och hans psalmer är i huvudsak bearbetningar av psaltarpсалmer och medeltida hymner. Hans teologi är djupt präglad av Augustinus, ”den främste av alla som skrivit sedan apostlarna”, som Luther sade.. Han förde vidare det han tagit emot på ett sätt, som inspirerade till hela den livsrörelse, som – mot hans vilja – fick namnet reformation.

Vill man ta del av Martin Luthers frimodiga tro, skall man börja med hans psalmer. Den mest personliga av alla har av Anders Frostenson fått en förnämlig svensk översättning, *O gläd dig Guds församling nu...* (Sv.ps. 32). Där talar Luther om Guds kärlek, inte på ett allmänt, harmlöst sätt. Det är istället en kärlek, som har ett ansikte: Jesus Kristus. Luther sjunger ”om kärleken, som han oss gav, / om frälsning, ljuvlig, underbar, / som kostat Gud så mycket.”(v 1) Var och en, som har kämpat med alkoholism, depression eller sexuella begär, kan känna igen sig i orden: ”I onskans makt jag fången var... Jag ville ej det goda mer. / Förlamad, maktlös drogs jag ner...”(v. 2) I detta hjälplösa tillstånd finns det en enda räddning: ”Men Gud i sin barmhärtighet / mig såg i mitt elände...”(v 3). Så skildrar Luther på ett enkelt, konkret sätt hur Guds kärlek tar gestalt i det samtal mellan Fadern och Sonen, som leder till att Sonen blir människa. Där är befrielsen: ”När i sin hand mitt liv han tar, har Satan ingen makt mer kvar, kan mig ej längre skada.”(v. 5) Kristus kommer inte bara med syndernas förlåtelse, han kommer också med kraft att övervinna synden, t.o.m. alkoholismen och den negativa sexualiteten. Luther skildrar hur Kristus blir vår stridskamrat: ”... stå tätt invid min sida, / mitt liv och allt jag ger för dig, / jag själv vill för dig strida...” Jesus är inte bara Gud som blivit människa, han har blivit människa *för oss*: ”Jag skuldlös dina synder bar / och i min död du livet har...” Upplevelsen av befrielsen med Kristus blir livets största och dyrbaraste erfarenhet: ”Låt mänskobud ej skymma bort / det evangelium du fått, / den största skatt du äger.”

Medeltidens kristna hade åsett mässan, tillbett men sällan tagit emot sakramentet. Luther är sakramental. Anders Frostenson har översatt en underbar nattvardspsalms: ”Gud vare lovad! / Han som i sin godhet / mättar oss vid nattvardsbordet...”(Sv.ps. 400) I sakramentet möter Luther konkret den Kristus som dog för oss: ”Kroppen på korset, som för oss blev pinad, / död, uppstånden, ger oss livet...”(v. 2). Nattvard är förvandling, den ”förnyar våra hjärtan”(v. 3).

Kristi efterföljelse

Guds folks historia är fyllt av kriser och djupa vågdalar. Under sådana tider har det ibland hänt, att man upptäckt, att man med sig har större tillgångar än man anat. Johann Arndt(1555-

1621) levde i en sådan tid. Konflikterna i kyrkan accelererade, samtidigt som den etiska nivån sjönk drastiskt. Då upptäckte han, liksom en gång Luther, de medeltida mystikernas skrifter. De ligger där, säger han, som Josef i fängelset. Det var Josef som hade nyckeln till Egyptens problem. Så är det också med ”böckerna i dammet”, de bortglömda andliga ledarna.

En av dem var Thomas à Kempis (1380-1471). Han var född i Kempen mellan Düsseldorf och Köln och kom som 13-åring till en klosterschola. 1399 blev han augustiner munk, liksom Martin Luther senare skulle bli.

Hans mest kända skrift är boken *Om Kristi efterföljelse*. Den är en av kristenhetens mest lästa andaktsböcker. Endast Bibeln är mer spridd. Man beräknar att den kommit ut i mer än 3000 utgåvor. Johann Arndt utgav den på nytt i tysk översättning. På danska kom den 1599, på svenska 1663. Den äldsta finska översättningen är från 1836. Den har haft stort inflytande på det kristna språket i Finland.

Man kanske kan undra över att en medeltida andaktsbok kunde ges ut i Norden under tiden efter reformationen. 1599 var tiden för det starkaste bekännelsemedvetandet i de reformerade kyrkorna, och 1663 var den evangeliska ortodoxins stora tid. Gränserna mellan konfessionerna var emellertid inte så skarpa då som nu, inte heller såg man det så viktigt att avgränsa sig mot den medeltida fromheten. Man såg mer av sammanhang i kristenheten, både i tid och bredd. Det innebar emellertid inte att man var omedveten om reformationens landvinningar. I min hand har jag de tredje svenska upplagan (1675) av Thomas bok. Där anges att den är ”försvenskad efter vår rena evangeliska lära, mångenstädes förbättrad...”

Jesu lärjungar vandrade med honom på vägarna i det Heliga landet, medan han genomförde en tre års intensivkurs med dem om Guds rike. Nu vill Thomas visa hur man kan vandra med Jesus idag. Han skriver för munkar, men på ett märkligt sätt är det mesta tillgängligt också för människor, som lever i familj och i vanliga yrken. Grundvillkoren är desamma. Han skriver: ”Den som vill fullkomligt och i djupet av sin själ förstå Kristi ord, han måste bemöda sig om att göra sitt liv helt likartat med Kristi eget liv.”(1:1) Det finns alltså ingen enbart intellektuell eller vetenskaplig förståelse av vad Kristus säger. På det sättet når man bara till en defekt eller begränsad förståelse. På djupet och fullt ut förstår man Kristus, först när man lever som han i sin relation till Gud och människor. Till det livet hör en rätt prioritering, också intellektuellt: ”Mycket finnes som föga eller intet gagnar själen att veta. Och mycket ovis är den som lägger sig vinn om annat än sådant som gagnar hans eviga väl.” I vår tid är det stora problemet för många att man har för mycket av det mesta: För många CD-skivor, får många TV-kanaler, för mycket kläder och alldeles för mycket information. Thomas à Kempis ger oss idag en handfast hjälp att föra en rätt prioritering. En energitjuv i mångas liv är behovet att bli uppskattad och beundrad. Detta blockerar vår tanke. Också här visar Thomas på en bättre väg till verklig insikt: ”Om du vill veta och lära dig något, dig till båtнад, så lär dig att vara glömd och aktas för intet.” Han pekar på koncentrationens höga konst som förutsättningen för kunskap: ”Ju mer man blir enig inom sig själv och enfaldig i sitt hjärta, dess flera och högre ting förstår man, emedan man får ljus av höjden att förstå dem.”(1:3) Obearbetade informationsberg distraherar endast och är till hindrar oss att förstå tillvaron. Den avgörande punkten är att man vänder sig från det distraherande för att istället lyssna till Kristus, Guds eviga Ord: ” Av detta enda Ord är allting, och om detta bär allting vittnesbörd...”(1:3). Till bibelläsningen har han en enkel regel: ”All helig skrift bör läsas i den anda vari den skrivits.”(1:5)

Den sista delen av *Om Kristi efterföljelse* är ett samtal mellan Jesus och lärjungen/läsaren inför nattvarden. Där säger lärjungen: ”Ty om denna stora och heliga sakramentsakt firades blott på ett enda ställe och konsekrationen utfördes bara av en enda präst i hela världen, av hur stor längtan till detta ställe och till en sådan Guds helgade tjänare tror du då inte att människorna skulle gripas för att få se de heliga mysterierna utföras?”(4:1)

Innerligt och enkelt – om J.L. Runeberg

Johan Ludvig Runeberg (1804-1877) är en nationell ledare utan motstycke i Europa. De enda jämförelserna är Kaj Munk i Danmark och Aleksander Solsjenitsyn i Ryssland. Runebergs insats är dess märkligare, eftersom han skrev på minoritetsspråket. Men är han också en andlig ledare? Faktiskt är det just som andlig ledare han har sin största verkan i vår tid, nämligen genom sina psalmer. Den storslagna dramatiken i *Konung Fjalar* är inte levande för många, men man kan ännu sjunga *Till natt det åter lider*.

Runeberg var kritisk till vissa sidor av pietismen, och han fick också kritik från pietistiskt håll. Hans vän, den pietistiske skalden Lars Stenbäck, pekade på att Runeberg hade ett panteistiskt drag och inte förstod det ondas verklighet. Runeberg å sin sida menade att pietisterna upplöste sambandet mellan Skaparen och skapelsen, bara brydde sig om sin egen salighet och såg med ofördragsamhet på andra. Kritiken från båda håll är tänkvärd. Varje människa och varje andlig rörelse har sina starka sidor, och just de starka sidorna är de svaga, eftersom de begränsar synfältet. Till det bästa som skrivits om Runebergs andliga profil hör Sven Stolpes *Profeter och diktare* (1942).

Om man från debatten går till Runebergs psalmer, skall man emellertid finna att avståndet mellan pietismen och Runeberg inte är så stort, som man kan tro. I 1857 års finlandssvenska psalmboksförslag hade Runeberg 62 egna texter och flera bearbetningar av äldre psalmer. I 1937 års rikssvenska psalmbok kom några av Runebergs nya sånger med. Därmed blev han en andlig ledare över hela det svenska språkområdet. Psalmerna *Han på korset, han allena* (1937:82) talar om en djup, personlig relation till Jesus: "Ingen kan så väl mig mena/ ingen så mitt bästa vet..."(v. 1). Runeberg delar mänsklighetens negativa grundhållning till Kristus, men han delar också den kärlek som lyser fram ur hans lidande (v. 2). Naturens skönhet är för Runeberg endast en skugga av Kristi kärlek (v. 4). När psalmen skrevs stod Runeberg på höjden av sitt anseende. Han hade skrivit *Konung Fjalar* och den första samlingen av *Fänrik Ståls sägner*. Detta är emellertid för honom föga värt, jämfört med Kristi kärlek: "Vanskligt är ju annat allt, / som ett töcken, tomt och kallt, / men den jag vill efterfråga, /evig är hans kärleks låga."(v. 5)

I psalmen *En dyr klenod* (1937: 172) finns en stark upplevelse av Bibelns giltighet och kraft. På den ena sidan ställer Runeberg att allt annat förändras och mister sitt värde. Ekonomiska tillgångar, livsinsats, intellektuell briljans är tidsbegränsade faktorer. På den andra sidan ställer han Bibeln, som är ständigt ung och ny, opåverkad av tid och förfall, full av kraft att förvandla det personliga livet: "... en ort av frid, / dit inga sorger hinna."(v. 5) Den upphäver alla klassgränser: "Vem är nu fattig, vem är rik, / när ej ditt ord oss fattas? / Den ene har, den andre lik, /ju det som mest må skattas."(v. 7)

Runeberg kan också ge uttryck åt Kristi Kyrkas verklighet. Församlingens identitetsbärare, de trogna själarna, ter sig som blommor, öppna för morgonens dagg (1937: 210, v. 1). De, som bär upp gudstjänsten, är de utvalda (v. 3). Liturgin är ett lovsångens offer (v. 2). Gudstjänstens gemenskap har en magnetism: "Vem vill då ute dröja/ och stanna vid dess port?" (v. 2) Där finns en Guds närvaro, en personlig erfarenhet av mötet med Gud, som bara kan beskrivas som en underbar smak (v. 3). Jämfört med gudstjänsten är allt annat glädjelöst och tomt (v. 3), därför att Gud själv är närvarande i liturgin: "Inför hans anlet klara/ vill i hans hus jag bo, / där är mig gott att vara, / där har mitt hjärta ro."(v. 4)

Enkelt och mycket nära kan Runeberg sjunga och be för hem och fosterland. Han har upptäckt den mänskliga samhörighet, som är djupare än ekonomiska och sociala faktorer. Han ser det som binder oss människor samman på ett organiskt, historiskt sätt: "Här hava våra fäder bott, / arbetat, kämpat, hoppats, trott..."(1937: 492 v. 3) Med samma enkla innerlighet som han talar i sin aftonbön (1937: 448), kan han också be för Finland: "Gud, skydda detta

kära land... Välsigna varje trofast själ, / som önskar det av hjärtat väl..." (v. 5, 6) Han ser dess historia och framtid som en organism, en ört (v. 8), som kan växa och utvecklas bara det får ljus, och det ljuset är Guds Ord (v. 9).

Christian Braw

Guds röst i Lappmarken – Lars Levi Laestadius

Lars Levi Laestadius är vetenskapsmannen, som blev väckelseförkunnare. Han föddes år 1800 i Arjeplog församling, studerade i Uppsala och blev prästvigd 1825. Under sina första 18 år som kyrkoherde i Karesuando arbetade han intensivt med botanisk forskning och fick internationellt erkännande. Det mest påtagliga problemet i församlingsarbetet var alkoholismen, och trots ett uthålligt nykterhetsarbete kunde han inte bidra till att situationen förbättrades. I detta avseende innebar hans första årtionden som präst ett misslyckande, trots de vetenskapliga framgångarna.

Den avgörande händelsen blev mötet med lappflickan Maria 1844. Hon var en lärjungen till väckelsepredikanten Pehr Brandell. Genom hennes vägledning fördes Laestadius till ett andligt genombrott.

I Laestadius rika tankevärld är det några drag, som kan bidra till förnyelsen av kristenlivet idag. Dit hör insikten om det andliga livet växer stegvis. Det är en utveckling som inte får störas eller accelereras. Laestadius jämför det med ett havandeskap. Vi vet från det biologiska havandeskapet, att barnet inte är fött i konceptionsögonblicket. Det finns ett liv, men det är långtifrån färdigt. Det måste få tid att växa, och det måste skyddas. Laestadius beskriver den andliga befruktningen i människans inre som ett verk av den Helige Ande. Innan dess finns inget andligt liv. Människan är sorglös. Hon är både blind och döv för Guds kärlek. Befruktningsögonblicket i det inre innebär ett uppvaknande, ungefär som när väckarklockan ringer. Man vaknar, men man är ännu sömndrucken. Den inre livslågan tänds, men den är ännu mycket svag. När det nyskapade inre livet får växa till, börjar det röra sig, precis som fostret. Då vill man ändra sitt liv, bryta med destruktiva livsmönster, t.ex. alkoholism. Men man upptäcker också hur otillräcklig den egna kraften är. Det finns ett mörkt grundskikt i det inre, som den goda viljan inte rår på. Det är i den situationen man är mogen att ta emot Guds kärlek genom Jesus Kristus. Då är det viktigt att man får möta denna kärlek genom någon, som själv har erfarenhet av, vad den är. Denna stegvis utveckling måste få ta sin tid, precis som havandeskapet, men den leder till ett förvandlat liv. Själasörjare och medkristna skall ha blick för detta, så att de kan ge rätt stöd i rätt situation. Själavården blir en andlig mödravård. Här har han något viktigt att tillföra också idag. Till det mesta vemodiga i församlingslivet hör, när ett nytänt engagemang och en intensiv tro rinner ut i – ingenting, som ett missfall. Så blir det, när man inte känner till trons stegvisa utveckling.

Laestadius var inte bara förkunnare och själasörjare. Han var också bedjare, och i hans böner kommer vi honom mycket nära. Hans böner har starka bilder från Lappmarkens karga miljö. I *Den svenska bönboken* (Artos förlag) finns fem av hans böner. Hänvisningarna här nedan syftar på denna bönbok. I en av dem ber han för dem, som ännu inte fått uppleva att det andliga livet har tänts, men de längtar efter det. Han talar till Jesus och säger: "Dyre Frälsare, se till dem som ännu är i mörkret men som väntar att det skall dagas." Man ser framför sig novembermörkret och väntan på ljusets svaga strimma i söder. Laestadius ber också för dem, som fått uppleva en liten början av livet i ljuset: "Du, som tänder det himmelska ljuset, vårda dig om trons ringa gnista, så snart den börjat glöda." Här blir trons början som den nytända brasan i spisen eller den nytända vecken på talgljuset: "Har den redan blivit en flämtande låga, så släck den inte, o Jesus." I nästa bild går han ut ur stugan i det svaga gryningsljuset och ber: "Ropa till alla vandringsmän, som far vilse, att de måste vända om till livets väg... Ropa så

högt att alla berg och klippor och höga fjäll svarar: Amen, halleluja vår Gud och Lammet.”(nr 104) Han vet också att det andliga havandeskapet är hotat utifrån, och därför ber han mot den andliga fienderna som mot fjällvärldens rovdjur: ”... lämna oss inte i världens öken att svälta och att sönderslitas av vilddjuren, utan håll vakt omkring oss och blås i sanningens trumpet, ja, ropa med hög röst att alla vilddjur flyr till sina hålor.”(nr 616) Laestadius vet, att vi behöver Jesus, också när det inre havandeskapet fått mogna till pånyttfödelse. Vi är som barn på ett kallt golv. Han ber: ”Hjälp dina pånyttfödda, som endast kan krypa dig till mötes. Lyft dem upp från världens kalla golv och tag dem till dig. Lägg dem till ditt hjärta, så att de upphör att gråta och istället börjar glädjas, när de stilla vilar i dina famn.”(nr 357)

Christian Braw